

BATI MÜZİĞİ VE İSTANBUL

ÖMER EĞECİOĞLU*

İstanbul'un Batı Müziği ile İlk Tanışması

Batı müziğinin İstanbul'da duyulmaya başlaması XVI. yüzyıl gibi eski bir zamana gider. İstanbul'un Batı müziği ile gerçek tanışması ise XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir.

İstanbul'un Batı müziği ve bu müziğe özgün musiki aletleriyle tanışmasının 1543 tarihinde Fransa'nın sanata düşkün ilk Rönesans Kralı I. François'in (ö. 1547) Kanunî'ye (ö. 1566) hediye olarak bir müzik grubu göndermesiyle başladığı söylenir. Fransız etkisi ile XVI. yüzyılda geleneksel Türk sanat müziğine giren "frenkçin" ve "frençifer" olarak adlandırılan iki yeni usul oluştuğu bir gerçektir.

Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (ö. 1676), daha XVII. yüzyılda bir düğün töreni için Venedik'ten bir opera topluluğu getirmek üzere girişimlerde bulundu. III. Selim (ö. 1808) ise bu Batı usulü müziği ve dansı beğeniyordu. Bu durum, belki de İstanbul'a Batı müziğinin gelmesini hızlandırdı. İstanbul'da ilk opera böylece 1797 yılında, büyük bir ihtimalle Fransa elçiliği aracılığı ile getirilen bir opera topluluğu tarafından Topkapı Sarayı bahçesinde sahnelenmiştir.

Tanzimat ve Sonrası İstanbul'da Opera

Tanzimat'ın devlet adamları ve ileri gelenleri ile zenginler, ev ve toplum hayatında Batı'yı taklit etmekte bir yarış içindeydiler. İstanbul'un Batı müziği hayatındaki gelişmeler de bu yarışın bir parçasını oluşturur.

II. Mahmud'un saltanatı sürecinde (1808-1839) İstanbul'da opera salonları açılmaya başlandı. 1839'da Gaetano Mele adlı bir İtalyan, sultandan izin almayı becererek Pera'da bir tiyatro açtı. Daha sonra günümüzün İstiklal Caddesi olan "Grande Rue de Pera"da Fransız, İtalyan, Tepebaşı ve Naum tiyatroları olmak üzere birçok tiyatro ve konser salonu hizmete girdi. Bu salonlarda Batı müziği konserleri, opera ve operetler seslendirildi. Bosco Tiyatrosu, Théâtre de Péra, Théâtre Italien Naum isimleri ile günümüzde Çiçek Pasajı'nın olduğu köşede bulunan tiyatro, Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) himayesi ve para

yardımı ile bir imparatorluk tiyatrosu niteliğinde faaliyette bulundu. Yandıktan birkaç sene sonra kârgir olarak tekrar inşa edilen Naum Tiyatrosu, 1848'deki ikinci açılışından sonra 1870 büyük Beyoğlu yangınında kül olana kadar tam bir profesyonellik içinde müzikseverlere hizmet etti ve opera kültürünü İstanbul'a yaydı.

Ünlü opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin (ö. 1848) 1841'de İstanbul'da Bosco Tiyatrosu'nda İtalyanca temsil edilen *Belisario* operası şehirde sahnelenen ilk İtalyan operadır. *Belisario*, 1843'ün başında Bezmiâlem Valide Sultan'ın (ö. 1853) haremindedir de seslendirildi. Bu temsilde valide sultan ve hizmetindeki kadınlar eseri ellerindeki Türkçeye çevrilmiş olan librettodan takip ettiler.

Naum Tiyatrosu'nda 1868 Nisan ayında, sonradan VII. Edward adıyla İngiltere kralı olan Galler Prensi Edward (ö. 1910) ve eşi, daha sonra Avusturya İmparatoru Franz Joseph (ö. 1916) opera izlemişlerdi.

Pera sakinleri; Donizetti (ö. 1856), Bellini (ö. 1835), Auber (ö. 1871), Meyerbeer (ö. 1864), Verdi (ö. 1901) ve Berlioz (ö. 1869) gibi opera bestecilerinin eserlerini prömiyerlerinden çok kısa bir zaman sonra izleme fırsatı bulmuşlardır. Düşününüz ki Pera'da yaşayan levantenler Verdi'nin *Il Trovatore* operasını, eserin 1853 Ocak ayındaki Roma prömiyerinden sadece on ay sonra ve Parisli müzikseverlerden tam üç sene önce izleme imkânına kavuşmuşlardı.

İstanbul'un tiyatroları zamanın Avrupalı artistlerine çok cazip teklifler yapıyorlardı. 1856 senesinde Luigi Arditi'ye (ö. 1903) üç opera topluluğundan şef olması için teklif gelmişti. Arditi'nin kendi anılarında belirttiğine göre, İstanbul teklifini tercih edip şehre gelmesinin nedeni Naum Tiyatrosu'nun teklif ettiği ücretin üç opera arasında en yüksek olmasıydı.

XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde İstanbul'daki etkinlikler, Avrupa şehirlerindeki faaliyetlere taş çıkartacak nitelikteydi. Bir 1895 akşamı, Offenbach'ın (ö. 1880) *Barbe-Bleue* operası İstanbul'da iki ayrı operada birden sahneleniyordu. 1896'da İstanbullular, şehirlerinde aynı akşam verilen üç *Aida* temsilinden birini seçebiliyorlardı.

* University of California. Resimler ve alt yazıları yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ayrıca, İstanbul haremelerinin aşağı yukarı her birinde bir piyano bulunuyor, hanımlar notadan okumaktan çok, ezberden çalışıyorlardı. Bu piyanolardan eksik olmayan bir eser 1858 yılında sarayın müzik yönetmeni Callisto Guatelli'nin (ö. 1900) armonize ettiği *Lyre Orientale*'dir. Türk havaları ve şarkılarının piyanoya uyarlandığı ve yazıları Fransızca ve Türkçe olan bu orijinal derleme Necib Paşa'ya ithaf edilmişti.

İstanbul'da Konser Veren Avrupa'nın Ünlü Müzisyenleri

İstanbul'da Batı müziğine olan hayranlığın artmasını sağlayan en önemli faktör kuşkusuz ünlü yabancı virtüözlerin şehirde verdiği konserleridir.

Bunların arasında İstanbul'u ilk ziyaret eden, "Aslan Piyanist" olarak tanınan Avusturyalı süper-virtüöz Leopold de Meyer'dir (d. 1816-ö. 1883). 1843'ün Ekim ayına ait Avrupa kaynaklı bir habere göre:

Piyanist Leopold de Meyer, İstanbul'da Sultan'ın huzurunda çaldı –bu onu İstanbul'da çalan ilk tanınmış sanatçı yapıyor... Özel dinletiden sonra ünlü piyanist, II. Mahmud tarafından pırlantalarla süslü bir enfiye kutusu ile ödüllendirildi.

1856-1857 yıllarında de Meyer yine İstanbul'da, bu kez Sultan Abdülmecid'in huzurunda iki kere çaldı. Bu konserlerin birinde paravanların arkasında yer alan kırk saray kadını da dinleyiciler arasındaydı.

İstanbul'da çalmış olan gelmiş geçmiş en ünlü sanatçı ise şüphesiz Franz Liszt'tir (d. 1811-ö. 1886).

Liszt, 1847 senesinde Rusya'da verdiği son konserlerinden önce 7 Haziran'da Galatz'dan bir vapurla İstanbul'a geldi, şehirde bir dizi konser verdi. Çırağan Sarayı'nda Sultan Abdülmecid'in huzurunda iki kez çaldıktan sonra 13 Temmuz'da şehirden ayrıldı.

Liszt'in İstanbul'da icra ettiği eserler içinde en önemlilerinden biri, zamanın *Muzıka-ı Hümayun* şefi Giuseppe Donizetti'nin bir teması üzerine İstanbul'da bestelediği ve Sultan Abdülmecid'e ithaf ettiği *Grande Paraphrase Marşı*'dır. Sanatçının Büyükdere'de üzerinde çalıştığı bir diğer önemli eser ise Verdi'nin *Ernani* operası üzerine bir fantezidir.

Muzıka-ı Hümayun

1839'un Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecine girmesinin başlangıcı olarak alınır. Batılılaşma, müzik alanında II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının ardından, Mehterhane'yi de 1827

1- Ünlü piyanist ve besteci Franz Liszt'in İstanbul'u ziyareti sırasında 1847 yılının Haziran ayı sonunda Rus Büyükelçiliği'nde fakirler yararına verdiği konserin programı (Ömer Eğecioğlu)

2- Tenor Zeki Efendi ve soprano Adeline Murio-Celli'nin 1862 yılında Sultan Abdülmecid huzurunda verdiği son konserin programı (Ömer Eğecioğlu)

yılında kapatıp yerine *Muzıka-ı Hümayun*'u kurması ile başlamıştır. Bu kurum, askerî müzik eğitimi amacı ile kurulmuş olmasına rağmen zamanla büyüyerek ilk saray konservatuarı hâlini almıştır. Bu yapının bünyesinde saray bandosu, opera ve operet grubu, Türk müziği grubu, koro gibi alt branş müzik toplulukları da oluşturulmuştur.

Muzıka-ı Hümayun'ün ilk yabancı komutanı 1828 yılına kadar Bay Manguel adlı bir Fransız iken daha sonra başa İtalyan askerî bando müzisyeni ve ünlü opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin ağabeyi Giuseppe Donizetti getirilmiştir. Batı müziğini İstanbul'da hayata geçirmek için çok gayret gösteren ve paşalığa kadar yükselen Donizetti'nin 1856 yılında ölümü ile bir diğer İtalyan, Callisto Guatelli, *Muzıka-ı Hümayun*'ün komutanı yapılmıştır. Şehzade Abdülhamid'in hocalığını da yapan Guatelli, bir süre Naum Tiyatrosu'nda şef olarak da çalışmıştır.

Donizetti II. Mahmud için *Mahmûdiye*, Sultan Abdülmecid için de *Mecîdiye* marşlarını bestelemiştir. Callisto Guatelli ise *Aziziye* ve *Osmaniye* marşlarını ve İstanbul'da 1863'te yapılan uluslararası fuarın müziğini yazmıştır. Guatelli'nin İstanbul'u ve Boğaz'ı konu alan çeşitli eserleri bulunmaktadır.

Muzıka-ı Hümayun'ün ilk Türk yöneticisi ve ilk Türk orkestra şefi Paris Konservatuarı'nda yetişmiş olan flütist Miralay Safvet Atabinen (d. 1858-ö. 1939) olmuştur. *Muzıka-ı Hümayun*'ün son kumandanı ise Osman Zeki Üngör'dür (d. 1880-ö. 1958). Kendisi Cumhuriyet devrinde Ankara'daki Riyâset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası'nın ilk şefi ve Musiki Muallim Mektebi'nin de müdürü olmuştur.

3- Fransız müzisyen Parisli Isaac Strauss'un (d. 1806-ö. 1888), Sultan Abdülmecid'e ithafen besteleyip Osmanlı Devleti'nin Marsilya Şehbenderliği aracılığı ile 1849 yılında İstanbul'a gönderdiği *Constantinople* polkasının kapağı. Isaac Strauss'un Sultan Abdülmecid'e gönderdiği besteler arasında bir de *Souvenir du Bosphore* adlı polka bulunmaktadır. Derlenip saraya sunulan besteler, Strauss'un 21 parçadan ibaret ve solo piyano için yazılmış notalarıdır. Bunlar İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 781/208'de bir cilt hâlinde bulunmaktadır (Ömer Eğecioğlu).

Sarayda Müzik

Sultan Abdülmecid Batılı anlamda müzik dersleri alan ve piyano çalan ilk padişah'tır. Sultan Abdülaziz ile Sultan V. Murad'ın ise solo piyano için besteleri bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamid ise şehzadeliklerinden itibaren piyano ve klasik Batı müziği dersleri almıştır.

Sultan Abdülmecid zamanında Dolmabahçe'de inşa edilen gösterişli tiyatro salonunda Türklerden yetişmiş yetenekli müzisyenler de yer almıştı. Örneğin, Messina konsolosluğunda bulunmuş olan Zeki Bey, bu tiyatrodaki tenorluk yapmış, zamanın ünlü sopranosu Adeline Murio-Celli ile operatik düetler söylemiştir.

XIX. yüzyılın divalarından Adeline Gautier (Murio-Celli), Arditi'nin Naum Tiyatrosu'nda müzik yönetmenliği yaptığı yıl İstanbul'a gelerek saray müzisyeni olarak atandı. Saraydaki görevleri arasında önemli davetlerde şarkı söylemek ve haremdeki üç yüze yakın kadına ders vermek de vardı. Murio-Celli'nin İstanbul'dan ayrılmadan sultanın huzurundaki 1862 yılında verdiği son performansının programı içerik olarak ilginçtir². Pantomim, dans, cambazlık gösterilerinin renkliliği ile göz kamaştıran bu programda aşağıdaki operatik Batı müziği eserlerinin seslendirildiğini görüyoruz:

- Cemiyet-i Melahin'in korusu
- Luisa Miller operasının havası

² Programın Latin harflerine aktarılmasında yardımcı olan Hatice Aynur'a teşekkür ederim.

- Sevilya Berberi operasından Kavatina ve Dük havalalarının Zeki Efendi ile Madama Murio-Celli tarafından icrası
- Trovatore operasının koro ve havası
- Trovatore operasının korosunun Zeki Efendi ile Madama Murio-Celli tarafından icrası
- Bi'l-cümle musika takımının âhengi
- Atilla operasının korusu
- Rigoletto ve Trovatore operalarının koroları
- Ernani operasının türküsü
- Trovatore operasından demircilerin korusu
- Musika-i Hümayun-ı Cenâb-ı Mülûkâne Bendegânın tarafından icraları

İstanbulu Batı Müziği Ustaları ve İstanbul Temalı Müzik

XIX. yüzyılda yaşamış müzisyenlerden ünlü Straussların Osmanlı sultanlarına ve devlet adamlarına ithaf ettiği çeşitli besteler vardır. Bunlardan birinin başlığı da *Constantinople*'dir.

Müzisyen Straussların hepsi Viyanalı ünlü Strauss ailesinden gelmiyor. Örneğin, 1849'da Sultan Abdülmecid'e ithafen bestelenip saraya gönderilen *Constantinople* başlıklı adı geçen bu polka, Isaac Strauss adlı Fransız bir besteciye aittir. Bu sanatçının soyisminin Viyanalı Strausslarla aynı olması müzik tarihçilerinin başını oldukça ağrıtmış. Bunun yanı sıra *Mavi Tuna*'nın bestecisi vals kralı oğul Johann Strauss'un 1892'de Sultan II. Abdülhamid'e ithafen bestelediği, orijinal kapağında İstanbul'a benzetilmiş oryantal bir şehir silüetinin yer aldığı *Doğu Masalları (Märchen aus dem Orient, Op. 444)* adlı görkemli bir eseri vardır.

XIX. yüzyıl İstanbul'unda nota basımı ile uğraşan şaşılacak sayıda yayınevi bulunmaktaydı: Alexander Comendinger, Luigi Bellolo, G. Balatti, J. d' Andria, Sotiri Christides, S. Hovsépian, H. Aramian, Karekin Kavafian, Şamlı İskender, Osmaniye Matbaası, Pascal Keller...

İtalyan müzisyenlerle başlayan Batı müziği hayatı, İstanbul'da değişik ülkelerden sanatçıların gayretleri ile yerleşmiştir.

XIX. yüzyıl İstanbul'unun en meşhur operet bestecisi, "Doğu'nun Verdi'si" olarak bilinen Dikran Çuhacıyan'dı (d. 1837-ö. 1898). İlk opereti *Leblebici Horhor* İstanbul'da çok başarılı oldu. Çuhacıyan *Arif ve Zemire* adlı iki opera daha besteledi.

Bartolomeo Pisani (d. 1811-ö. 1893), uzun yıllar İstanbul'da oturmuş, Guatelli'nin yokluğunda *Muzıka-ı Hümayun*'un başına getirilmiştir. İstanbul'u konu alan *Sul Bosforo: Notturmo a due voci ve Sur le bleu*

Bosphore: Chanson byzantine gibi eserleri bulunmaktadır. İstanbul'un diğer İtalyan müzisyenleri arasında Italo Selvelli (d. 1863-ö. 1918) ve Augusto Lombardi'yi (d. 1844-ö. 1913) sayabiliriz.

İstanbul'un Macar asıllı sanatçıları arasında Alessandro Voltan (Macar Tefvik) ve Liszt'in öğrencilerinden olup İstanbul'a yerleşen ve piyano dersleri veren Géza Hegyei (d. 1863-ö. 1926) bulunmaktadır. II. Abdülhamid'in kızları Şadiye Sultan ile Ayşe Sultan'a hocalık yapmıştır.

İstanbul'da o dönemde bulunan sanatçılar arasında İngiliz Paul Cervati (d. 1815?-ö. 1897), Alman Paul Lange (d. 1865-ö. 1920) ve Fransa eğitimli İtalyan Enrico Henri Furlani'yi (d. 1870-ö. 1940) de sayabiliriz.

XIX-XX. yüzyıl İstanbullu müzisyenlerin en önemlileri arasında kendisi hakkında "üstün yetenekli Türk", "piyano virtüözleri arasında esen en yeni fırtına", "önemli bir yetenek", "büyük bir virtüöz" şeklinde sözler söylenmiş olan İstanbullu piyanist Faik Bey yahut asıl adıyla Francesco della Sudda (d. 1859-ö. 1940) vardır. Kendisi Weimar'da Franz Liszt'in üç seneden fazla öğrencisi olmuş, Franz Liszt'in Faik Bey'e taktığı sevimli lakap ise *Der Pasha*'dır. İstanbul'a döndükten sonra Cevat Memduh Altar'ın eşi Zeynep Altar'ın piyano öğretmenliğini yapmış olan bu sanatçı, İstanbul'a yerleşen bir diğer Liszt öğrencisi Géza Hegyei'nin de oturduğu sokakta, günümüzde Çukurcuma olarak bilinen mahallede, Faik Paşa Caddesi'nde ikamet etmiştir.

XX. yüzyıl İstanbul'unda, 1900'lerin başında doğmuş olan ve yüksek müzik eğitimlerini yurtdışında yapmış olan beş büyük Türk bestecisi Cemal Reşit Rey (ö. 1985), Ulvi Cemal Erkin (ö. 1972), Hasan Ferit Alnar (ö. 1978), Ahmed Adnan Saygun (ö. 1991) ve Necip Kazım Akses (ö. 1999), *Türk Beşleri* olarak bilinirler. Her birinin İstanbul şehri ile özel bir bağı olmuştur. İzmir doğumlu olan Saygun hariç diğerlerinin hepsi İstanbul doğumludur. Cemal Reşit Rey, Cenevre'deki eğitiminden sonra İstanbul'a dönüp Şehir Orkestrası'nı kurduktan sonra uzun yıllar konservatuvarda Darülelhan yıllarından başlayarak hocalık yapmıştır.

Türkiye'de Çuhacıyan'dan sonra gerçek operet devri de Cemal Reşit Rey'in eserleri ile açılmıştır. Rey, XX. yüzyılın ilk yarısından başlayarak ağabeyi librettist Ekrem Reşit Rey ile *Üç Saat*, *Lüküs Hayat*, *Deli Dolu*, *Bir İstanbul Masalı* gibi operetleri bestelemiş, 1953 yılında yazdığı *Fatih* senfonik şiirinde İstanbul'un fethini dile getirmiştir. Aynı temalı bir başka eser de Kamran İnce'nin 1994 tarihli *Fall of Constantinople* adlı eseridir.

KAYNAKLAR

- And, Metin, "1855 Yılında İstanbul'da Söylenen Silistre Kuşatması Adlı Kantat", *Devlet Tiyatrosu Dergisi*, 1963, sy. 10.
- And, Metin, "Eski İstanbul'da Fransız Sahnesi", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1971, sy. 2, s. 72-102.
- And, Metin, "Opera and Ballet in Modern Turkey", *The Transformation of Turkish Culture: The Atatürk Legacy*, eds. Günsel Renda ve C. Max Kortepeter, New Jersey 1986.
- And, Metin, "Türkiye'de İtalyan Sahnesi", *İtalyan Filolojisi*, 1970, sy. 1-2, s. 127-142.
- Aracı, Emre, *Naum Tiyatrosu, 19. Yüzyıl İstanbulu'nun İtalyan Operası*, İstanbul 2010.
- Arditi, Luigi, *My Reminiscences*, New York 1896.
- Baydar, Evren Kutlay, *Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri*, İstanbul 2010.
- Cazaux, Christelle, *La Musique a la Cour de François I*, Paris 2002.
- Eğecioğlu, Ömer, *Müzisyen Strausslar ve Osmanlı Hanedanı*, İstanbul 2012.
- Engel, Carl, "The Literature of National Music", *The Musical Times and Singing Class Circular*, 1878, c. 19, sy. 426, s. 432-435.
- Kosal, Vedat, *Osmanlı'da Klasik Batı Müziği*, İstanbul 2001.
- Kösemihal, M. Ragıp, *Balkanlarda Musikî Hareketleri*, İstanbul 1937.
- Loewenberg, Alfred, *Annals of Opera 1597-1940*, 3. bs., New Jersey 1978.
- Millas, Akylas, *Pera: The Crossroads of Constantinople*, Atina 2006.
- Oransay, Gültekin, "Music in the Republican Era", *The Transformation of Turkish Culture: The Atatürk Legacy*, eds. Günsel Renda ve C. Max Kortepeter, New Jersey 1986.
- Parkes, Albert L., "Great Singers of this Century", *Godey Magazine*, 1896, c. 133, sy. 795, s. 290-295.
- Sevengil, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, haz. Sami Önal, İstanbul 1985.
- Sevengil, Refik Ahmet, *Opera San'atı ile İlk Temaslarımız*, İstanbul 1959.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y., *İstanbul'dan Sesler ve Renkler*, İstanbul 1999.